ULUSLARARASI MEVLANA HALİD-İ BAĞDADİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAVLANA KHALID AL-BAGHDADI PEAPERS

بحوث المؤتمر الدولي حول مولانا خالد البغدادي

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Erdal BAYKAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KESKİN

Ankara 2012

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ & VAN İL MÜFTÜLÜĞÜ

YUZUNCU YIL UNIVERSITY FACULTY OF DIVINITY & MUFTI OF VAN PROVINCE

جامعة يوزونجي يبل كلية الالهيات & دار الإفتاء بمحافظة وان

ULUSLARARASI MEVLANA HALİD-İ BAĞDADİ SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAVLANA KHALID AL-BAGHDADI

المؤتمر الدولي حول مولانا خالد البغدادي

11-13/06/2010

VAN/TÜRKİYE

AÇILIŞ / OPENING / الإفتتاحية

11 Haziran 2010 / 11 June 2010 / 11 حزيران 2010

17.30-18.30

YER / PLACE / المكان

KÜLTÜR SARAYI

OTURUMLAR / SESSİONS/الجلسات

12 Haziran 2010 / 12 June 2010 / 12 حزيران 2010

YER / PLACE / المكان

M.E.B. HİZMET İÇİ EĞİTİM MERKEZİ

GEZİ / TOUR / الجولة

13 Haziran 2010 / 13 June 2010 / 13 حزيران 2010

İletişim Adresi/Contact/ الاتصال

sempozyum.mhbagdadi@gmail.com

Hâlid Bağdâdî'nin Urfa Halifesi Hartavîzâde Muhammed Selim Hâfız El-Ruhâvî'ye Gönderdiği Mektuplar

Ali TENİK[1]

Giriş

Tasavvuf irşâd geleneğinde mektupların önemli ve etkili bir yeri vardır. Sûfîlerin yazmış olduğu mektuplar, onların gerçek karakterlerini ve hâllerini ortaya koymaktadır. Bilhassa ilk dönem sûfîlerin yazmış olduğu mektuplar bu konuda kayda değer bir konumundadır. Zira o dönemin mutasavvıflarına atfedilen sözler, beyitler, menkıbelerin onlardan sudûr edip etmediği konusu ve bu kaynaklar aracılığıyla bize ulaşan görüşlerin onlara ait olup olmadığı gerçeğini tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü bize ulaşan bu tür rivayetler kişilerin şifahî olarak cemaat arasında genele hitap ettikleri sözlerdir. Bu sözler birçok değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Sûfîlerin yazmış olduğu mektupların bir kısmı, herkese ifade etmekte çekindikleri, ancak sözlerini anlayabilecek olan ve kendi seviyesine çıkmış veya yaklaşmış kimselere açtığı derûnî ve gönül atmosferinden çıkan düşünce ve hâlleri yansıtmaktadır. Sûfîler bu önemli irşâd aracı için, "Kim bizim şeyhlerimizin rûmuzlarına vakıf olmak isterse, onların birbirlerine gönderdikleri mektuplara baksın. Çünkü onların metaforik anlatımı, rûmuzları ayrıntılarda gizli değil, mektupların satırları arasındadır."[2] şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Sûfîler, mektupla irşâd konusunda kendilerine Hz. Peygamber (s.)'ı örnek almışlardır. Zira O'nun, İslâm'ı tebliğ etmek için Bizans, İran, Habeşistan, Yemen ve Mısır gibi ülkelerin yöneticilerine gönderdiği mektuplar benzeri, sûfîlerde birçok kişiye, makama, kuruma mektuplar göndermişlerdir. Sûfîlerin mektup geleneği ilk mutasavvıflarla

1 Dr. Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, Osmanbey Kampusu, Şanlıurfa TC; alitenik@hotmail.com

2 Serrâc, Ebû'n-Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. A. Mahmud-A. Sarûr, Mısır 1960, s. 414.

başlar. Başlangıçta Hasan-ı Basrî(ö. 728) ve Cüneyd-i Bağdâdî(ö. 911)[3] ile başlayan bu irşâd geleneği, diğer sûfîlerle devam ederek son döneme kadar gelmiştir. Tasavvuf tarihi sürecinde mektuplarıyla öne çıkan ve mektupları daha sonra "*Mektûbât*" ismi altında kitaplaşan bazı mutasavvıflar şunlardır: Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 1166)[4] Mevlânâ (ö. 1273)[5], İmam-ı Rabbânî Ahmed-i Farûkî es-Serhendî (ö. 1624)[6], Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1628)[7], İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), Şeyh el-Arabî el-Darkâvî (ö. 1823)[8] Mevlânâ

3 Cüneyd Bağdâdî'nin mektupları için bk. *Resailu'l-Cüneyd*, Ali Hasan Abdülkadir. Haz. Süleyman Ateş, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1970.

4 Dinî ve tasavvufî düşünceleri ve yaşadığı hâl müntesiplerince benimsenen ve Pîr ol - rak kabul edilerek kendisine atfen "Kâdiriye Tarîkati" oluşturulan büyük mutasavvıf Abdülkâdir-i Geylânî'nin müridlerine yazmış olduğu onbeş adet mektup mevcuttur. Geylânî'nin dostlarına ve müridlerine gönderdiği anlaşılan mektuplarda, ağırlıklı olarak âyetler ışığında tasavvufî konulara izâhlar getirilmekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu mektuplar, ilmî ve akademik bir perspektifle Dilaver Gürer tarafından Türkçeye çevrildi. (Bk. Abdülkadir Geylânî, Risaleler, haz. Dilaver Gürer, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.)

5 Mevlânâ'nın farklı kimselere gönderdiği mektuplarının derlemesinden oluşan "Mektûbât"ı, "*Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*" adıyla yayınlamıştır. Mevlânâ bu mektuplarla bir yönde müridlerine tavsiyelerde bulunurken, diğer taraftan çevresindeki insanların sosyo-ekonomik sorunlarına çare bulmak için, varlıklı insanlardan ve dönemin yöneticilerinden fakir insanlara yardım etmelerini istemiştir. (Bk. *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Neşr'i Dânişgâhî, Tahran 1992; veled İzbudak, *Mevlânâ'nın Mektupları*, Sebat Yayınları, İstanbul 1937; Franklin Lewis, *Mevlânâ, Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010; Sâfi Arpaguş, *Mevlânâ ve İslâm*, vefa Yayınları, İstanbul 2007.)

6 İmam-ı Rabbânî'nin de müridlerine ve çevresine, insanların irşâdı ve sosyal, bireysel problemlerine çözüm amacıyla göndermiş olduğu mektuplardır. Mektûbât, en kapsamlı ve en meşhur mektup küllîyâtı ve Nakşîbendî tarîkatının da başlıca kaynağıdır. Farsça orijinli bu mektuplar daha sonraları kitap haline getirilerek farklı dillerde birçok defa basılmıştır. (Bk. İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, Karaçi 1976; Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, haz. Cüneyd Köksal, İnsan yayınları, İstanbul 2007; Ethem Cebecioğlu, *Klasik Tasavvuf Kaynakları I*, Sûf Yayınları, Ankara 2003, ss. 177 vd.)

7 Azîz Mahmûd Hüdâyî müntesiplerine ve dostlarına sayısı yüz elliyi aşan çoğunluğu Türkçe ve Arapça olarak mektuplar göndermiştir. Hüdâyî sadece müntesiplerine ve sûfî dostlarına mektup yazmamış, samimi dostları olan dönemin padişahları olan III. Murad ve Halil Paşa ile de mektuplaşmıştır. Bu padişahlara daha çok bayram ve kandil tebrikleri mahiyetinde mektuplar göndermiştir. Hüdâyî müntesiplerine ve dostlarına ise, tarîkat âdâbına dair ve tasavvufî hâle yönelik mektuplar kaleme almıştır. (Bk. Hasan Kamil Yılmaz, Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı, erkam Yayınları, İstanbul 1980, ss. 118-119.)

8 Şeyh el-Arabî el-Darkavî, Şâziliyye tarîkatının Fas kolu olan Darkavî tarîkatının Pîr'idir. Müridlerine ve çevresindeki insanlara göndermiş olduğu mektuplarıyla meşhurdur. Darkavî'nin mektupları, "*Mecmû'at-i Resâil*" adıyla basılmıştır. Bu mektuplar, tam bir tasavvuf hâl ve düşüncesini yansıtan önemli bir kaynak değerindedir. Zira bu mektuplar, Kitap ve Sünnet ışığında kadim mutasavvıfların tasavvufî düşünceleriyle birlikte okuyucusuna zengin, akıcı bir tasavvuf anlayışı birikimi sunmaktadır. (Bk.

Hâlid Bağdâdî (ö. 1826) ve Ahmed Kuddûsî (ö. 1849)[9].

Sûfîler, mektuplarını ihtiyaç hasıl oldukça farklı zamanlarda, farklı konumlarda bulunan çeşitli kişilere hitaben yazmışlardır. ve sûfîlerin yazmış olduğu bu mektupların çoğu, zengin ilmî içeriklerinden dolayı birer şâheser olarak kabul edilmektedir.[10]

Sûfîlerin halkı irşâd konusunda önemli gördükleri mektuplar, dönemin ilim adamlarına, yöneticilerine, sosyo-ekonomik[11] yönde belli bir seviyede bulunan kişilere, kanaat önderlerine, günün sivil toplum kurumlarına gönderilmiştir. Zira sûfîler içinde yaşadığı toplumda inancı gereği her insanla güzel ve sıcak diyaloglar kuran kimselerdir. Onlar kesretten vahdete ulaşmayı insanlar içinde ve onlarla birlikte yaşamakla değer kazanacağına inanırlar ve bu sebeple de tenhalarda yaşamaktansa, toplumda insanlarla iç içe yaşayarak Yaratıcıya vuslatı gerçekleştirmeyi diğer yollardan daha tercihe şayan görürler. Yani sûfî için muteber olan hakîkat, Rabbe kavuşmayı halk içinde halk ile birlikte gerçekleştirmektir. Bu minval üzere hareket eden sûfîler, devlet erkânı ve üst düzey yöneticilere nasîhat, îkaz ve hayırlı işlere teşvîk için yazılan mektuplar vardır.[12] Onlar toplumun huzuru için de mektuplar kaleme alarak, halka maddî-mânevî destek ve yardım için, belli mercilere mektuplar göndermişlerdir.[13] Sûfîlerin kaleme aldığı mektuplar, sadece tasavvuf konu içerikli olmamış, aynı zamanda halkın dinî konulardaki sorularına cevap olacak "fetvâ" amacıyla yazılan önemli belgelerdir.[14]

Sufilerin mektupları dil ve içerik konusunda incelendiğinde farklı bir görünüm arz

---

Şeyh el-Arabî el-Darkavî, *Bir Mürşidin Mektupları*, çev. Cüneyd Köksal, Burak Sönmez, Mustafa Adaş, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.)

9 19.yüzyılın önde gelen mutasavvıfı ve aynı zamanda şâiri olan Ahmed Kuddûsî, m - ridlerine ve tanıdıklarına gönderdiği mektuplarla, insanları tasavvufî eğitim çerçevesinde irşada çağırmakta, mektuplarında özellikle tasavvufî konuları açık bir şekilde işleyerek, mektup gönderdikleri kişilere tavsiyelerde bulunmaktadır. (Bk. Ahmed Kuddûsî, *Mektuplar, Kuddûsî Küllîyâtı* içinde, Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı, no: 2444; Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.)

10 Bk. veled Çelebi İzbudak *"Düstûr Yâ Nûr"*, *Mevlânâ'nın Mektupları*, F. Nâfız Uzluk, İstanbul 1937, s. 2.

11 Tasavvuf geleneğinde, toplumun başta sosyo ekonomik durumu ve diğer değerlerinin hiçbir zaman ihmal edilmediğinin en önemli göstergesi Ahîlik kurumudur. Tasavvuf kültürünü ekonomik ve sosyal açıdan en bariz bir şekilde yansıtan bu teşkilat sadece İslâm coğrafyasında değil, Avrupa'da da birçok sivil toplum kuruluşunun oluşmasına öncülük etmiştir. Bu teşkilatın kurulması için dönemin Abbasi halifesi tarafında günün önde gelen mutasavvıflarına çağırıda bulunmuş ve böylece bu müessese onların içten ve samimi hâlleriyle faaliyete geçmiştir. (Bk. Neşet Çağatay, Bir Sosyal Kurum Olarak Ahîlik, Türk Tarihi Kurumu yayınları, Ankara 1992)

12 İsmet Kayaoğlu, Mevlânâ'nın Mektuplarının Döneminin Tarihi Açısından Bir Değe - lendirilmesi, XII. Tarih Kongresi, Ankara 1999, ss. 583-588.

13 Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkibeleri, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, II, 14.

14 Bedîuzzeman Furûzanfer, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul 1990, s. 226.

etmektedir. Dil açısında gözlenen, mektuplarda genelde tam bir konuşma dili hakimdir. Mektuplar, samimi ve içten gelen duygulu ifadelerle yazıldığı için muhatabı ikna ve tatmin edici içerikli olmuştur. Konu bütünlüğü açısında ise, bir bütünlük söz konusu değildir. Bazen tasavvufla ilgili-ilgisiz konular arz edilmiş, konunun çözümü mektubda ifade edilmiştir. Tasavvuf konulu mektuplar genelde âyet, hadis ve âlim sûfilerin sözlerinden alıntılar yapılarak problem izâh edilmiştir. Mektuplar çeşitli vaaz, nasîhat ve hikmetleri ihtiva etmektedir. Mektuplara da sanatsal kaygıda göz önünde bulundurulmamasına rağmen, bazı sûfiler mektuplarını yazarken istiâre ve teşbîh sanatını kullanmışlardır. Mektuplardaki konu kısa, basit ve muhatabın anlayabileceği bir şekilde kaleme alınmıştır.

Sûfiler mektuplarında menkıbe benzeri anlatımlardan uzak kalarak, gerçek fikrî konulara yer vermişlerdir. Bu nedenle mektuplar gönderenin düşünce ve anlayışını yansıtan birer kaynaktır. Bazen mektuba sanatsal değer katmak amacıyla, tasavvuf ehli âlimlerden hikmetli sözler ve birkaç tane beyit iktibas edilir.

Hâlid Bağdâdî'nin Pîr'i olduğu Hâlidiyye tarîkatı müntesipleri, Osmanlı toprakları dahil olmak üzere bugün Irak topraklarında bulunan Kürdistan bölgesi başata olmak üzere, Suriye, Anadolu'nun Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde, Dağıstan, Kazan ve Kırım'a yayılmıştır.[15] Bazı rivayetlere göre, bu farklı coğrafî bölgelerde 300, diğer bazı rivayete göre de 116 tane sorumlu Hâlidiyye tarîkatının h[16]alifesi/temsilcisi bulunmaktaydı.[17] Bu tarîkatın yayılması Bağdâdî'nin vefatından hemen sonra daha geniş coğrafyaya yayılmıştır. Bağdâdî, birçok bölgede tarîkat hizmeti veren mürîd ve halifelerine dinî, sosyal, siyasal, ilmî ve tasavvufî hâl konusunda onların seyr u sülûku süreçlerini doğru bir şekilde yönlendirmek ve onları tasavvufî hâle motive etmek için mektuplar göndermiştir. Bu mektupların bazıları birkaç satırda mevcut iken, bazı mektuplar birkaç sayfayı bulmaktadır. Bazen de mektuplarda birden fazla konuya değinilmektedir. Halife ve mürîdler tarafından mektupta sorulan sorulara Pîr tarafından cevap verilir ve tavsiyede bulunulur. Bazen de mektuplarda mürşidin direkt mesajı vardır. Mektupların bir kısmı ilmî içerikli olurken, bazı mektuplar sadece sohbet içeriklidir. Bağdâdî, bazen de diğer mutasavvıfların da mektuplarında yer verdikleri gibi, halifelerinin kendisine yönlendirdikleri müşküllere mektuplarında açıklık ve çözümler getirmiştir. Her biri belli bir bölgeden sorumlu olarak irşâd görevini yerine getiren bu halifelere Bağdâdî özel kuryelerle mektuplar göndermiştir.

Bağdâdî'nin halife ve müridlerine yazmış olduğu mektuplar genel olarak Arapça, Farsça, Türkçe ve anadili olan Kürtçe olarak kaleme alınmıştır. ve bu mektuplar daha sonra bir araya getirilerek basılmıştır.[18]

15 İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 243; Algar, age., s. 233.

16 İbrahim Fasih el-Haydârî, el-Mecdût'Tâlid fi Menâkibi'ş-Şeyh Halid, İstanbul 1292; Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State: On the Social and Political Organisation of Kurdistan, Utrecht 1978; Molla Abdülkerim Müderris, Yad-ı Merdân, Mevlânâ Hâlid Bağdâdî, Bağdat 1979.

17 Algar, age, s. 233.

18 Bk. Algar, age.;Martin van Bruinessen, age.; Haydârî, age. Molla Abdülkerim Müde -

Hartavîzâde Muhammed Hâfız Selim el-Ruhâvî

Muhammed Selim Hâfiz Efendi 1785 yılında Urfa'da doğdu. Muhammed Selim, ilmî eğitimini Urfa Rıdvaniyye Medresesinde dönemin sayılı müteber âlimlerinden olan Besnili İbrahim Efendi (ö. 1851)'den aldı. Muhammed Hâfız er-Ruhâvî bir yandan ilmî eğitimini alırken, diğer taraftan da Kur'ân'ı hıfz ederek, "hâfız" sıfatını kazandı. Muhammed Hâfız Selim, almış olduğu ilmî ve tasavvufî terbiye neticesinde çevresinde ve halk arasında, âlim, fazıl, âmil, velî, mürşid bir zat olarak bilindi. Bu sıfatları hâline yansıtarak, herkesin hürmetini ve sevgisini kazandı.

Hâlid Bağdâdî, 1805 yılında hac ibâdetini edâ etmek, yaşadığı manevî boşluğu kâmil bir zatın manevîyatıyla gidermek için yolculuğa çıkar. Bu yolculukta Musul, Diyarbakır, Urfa, Halep yoluyla Şam'a ulaşır. İşte bu yolculukta Urfa'ya uğrarken,[19] O zaman diliminde, Hartavîzâde Muhammed Selim, Urfa Rıdvaniyye medresesinde eğitimini sürdürmekteydi. Urfa'da Halilürrahman zâviyesinde kalan Bağdâdî burada Muhammed Selim er-Ruhâvî ve arkadaşı Yahya Efendi ile karşılaşır. Bu tanışma esnasında Bağdâdî, Yahya Efendi'ye "Arkadaşın Muhammed Hafız Selim yakında bana tabi olacaktır." diye beyanda bulunur.[20]

Bağdâdî 1810 yılında Hindistan'a gider. Abdullah ed-Dihlevî (ö. 1824)'ye intisap ederek tarîkat sülûkunu tamamlar ve icâzetini alıp, 1811'de irşâd görevini yapmak üzere Bağdat'a geri döner. Muhammed Selim Hartâvî'de aynı yıl Bağdâdî'ye intisap ederek 1812 yılında icâzetini alır ve Hâlidiyye tarîkatın halifesi olarak Urfa'ya irşâd ile görevlendirilir.[21]

Bağdâdî ile Muhammed Selim arasındaki tarîkat bağlılığı sıradan bir ilişki değil, samimi ve kalbî irtibata dayalı bir sûfî kardeşliğin doğurduğu bir muhabbettir. Bu sevgi, Hartavîzâde Muhammed Selim'i, yıllarca Süleymaniye, Bağdat ve Şam'da Pîr'i Bağdâdî'ye kusursuz bir hizmette bulunmaya sevk etmiştir. Bazı Hâlidî halifelerin ve müntesiplerine göre, Hâlid Bağdâdî'nin Muhammed Selime samimiyetten ve güvenden doğan muhabbeti onu diğer halifelerden farklı bir konuma getirtmiştir. Zira Bağdâdî'nin, Muhammed Selim'e ayrı bir muhabbeti ve ilgisi vardır. Diğer halifelerinden herhangi birisinin Urfa'ya uğrasa bile, burada irşâda bulunmayacağına dair Selim Efendi'ye mutlak bir icâzet verilmiştir. Buda Bağdâdî'nin Muhammed Selim'e olan itimadını ve sevgisinin bir göstergesidir.[22] Fakat Muhammed Selim, Bağdâdî'nin bu yaklaşımını onun irşâd ti-

---

ris, Yad-ı Merdân, Mevlânâ Hâlid Bağdâdî, Bağdat 1979.

19 Haydârî, age., s. 30; Muhammed b. Süleyman el Bağdâdî, el- Hadîkatü'n-Nediyye fî âdâbi't-Tarîkati'n-Nakşbendiyyeve'l-Behçetü'l-Hâlidiyye, Kahire 1313, s. 33; Osman b. Sened Necdî, Asfa'l-Mevârid min Silsâli Ahvâli İmâm Hâlid, Kahire 1313, s. 40; Muhammed el-Hânî, el-Behçetü's-Seniyye fî Adâbi't-Tarîkati'l-Âliyeti'l-Hâlidiyye, İstanbul 1986, s. 83; Albert Hourani, Shaikh Halid and the Naqshband Order ed. S. M. Stern, A. Hourani, V. Broun, İslamic Philosophy and Classical Tradition, Oxford 1972.

20 Haydârî, age., s. 40; Süleyman el-Bağdâdî, age., ss. 77-78.

21 el- Hanî, age., s. 83; Necdî, age., s. 40; el- Bağdâdî, age., ss. 77-78.

22 Haydârî, age., s. 61; Süleyman el-Bağdâdî, age., s. 78.

tizliğine bağlamaktadır. Selim Efendi Pîr'inin bu konudaki hassasiyetini şöyle izâh eder: "Mevlânâ Hâlid hazretlerinin şöyle bir özelliği vardı; Bir belde de irşâd eden âlicenâp bir zat bulunuyorsa, her ne tarafta gelirse gelsin, sır ilminde ondan daha fazla olan müridleri ve halifeleri bile gelse, Mevlânâ Hâlid'in desteklemesiyle neye memûr olmuşlarsa, o memûriyeti destekler ve o görevi icra ederlerdi. O beldeden irşâddan yasak oldukları şeylere girişmezlerdi."[23]

Bağdâdî'nin Muhammed Selim'e verdiği değer yakın çevresinin de dikkatinde kaçmamıştır. Aynı zamanda Bağdâdî'nin yakınında bulunanlarda Selim Efendi'nin âlî himmet sahibi bir kişilik olduğunu açıkça beyan etmişlerdir. Bu konuda İbrahim Fasih el-Haydârî şunları ifade eder: "Muhammed Hâfız çok ihlâslı olup, amcama, Mevlânâ Hâlid'e olan nazarı gibi nazar ederdi. Amcam ise, ona arkadaş muâmelesi gösterirdi. Buda çok doğal bir durumdu. Zira her ikisi de tarîkat kardeşi idiler. Ben onunla Bağdat'ta müşerref olduğumda henüz küçük idim. Fakat Hâfız Hartavî'nin duâsıyla birçok hayra kavuştum. O, âlî himmet, ünsî enfâs ve temkîn makâm sahibi bir zat idi."[24]

Hartavîzâde Muhammed Selim, 1860 yılında Urfa'da vefat etti. Önce Urfa Mevlîdihalil Camii kabristanına defnedilir. Sonra kabristanda çevre düzenlemesinden dolayı yol geçince 1874'te Dabakhâne Camii haziresine nakledildi. Dabakhâne Camiindeki mezarına oğlu Hüseyin Fahreddîn bir türbe yaptırdı. Türbenin kitâbesinde şu kayıt mevcuttur: "Zamanın sevilen kutbu Nakşibendî Hâlidî kolunun şeyhi, kutbu Hâfız Muhammed hazretleri 1860 tarihinde ebediyete göç etmek için harekete geçti, vefat etti. Sünneti yaşatmak için delil, yol gösterici oldu. Şeyhi Hâlid Bağdâdî 1826 yılında vefat etmişti. O tarihten itibaren Hafız Muhammed Selim Urfa'da Hâlid Bağdâdî'nin halifeliğini devam ettirmişti. Hafız Muhammed Selim 1860 yılnda vefat edince Mevlîdihalil kabristanına defnedildi. Bu mıntıkada yol açılınca 1874'te kabri Dabakhâne Camiine, yani bugünkü yerine nakledildi. Oğlu Hüseyin Fahreddin 1880'de üzerine bu türbeyi yaptırdı.[25]

Hartavîzâde Muhammed Hâfız Selim el-Ruhâvî'ye verilen İcâzetler

Muhammed Hâfız Selim, 1812 yılında Bağdâdî'nin yanında tarîkat seyr u sülûkunu tamamladığında kendisine hem Arapça hem Farsça iki tane icâzet verilir. Bunlardan Farsça olanı şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Allah bize kâfidir. O, ne güzel vekildir. O'na tevekkül ettik. Kardeşlerinin tarîkatına ve hakîkatin üzerinde muhlis Hâfız Muhammed Efendi'yi kulları irşâda ve talebelerin sülûku için icâzetli ve izinli gösteriyorum. Dostlardan herkes buna muktedir olmazsa, âriflerin ve saadet ehlinin şehrine ulaşamaz. vesselâm" Kulların en zayıfı Hâlid-i Nakşibendî el-Muceddîdi.[26] Bu icâzetnâme tarihsiz, fakat oldukça kısa ve sade bir dille yazılmıştır. Farsça olarak kaleme alınan, imzalı orijinal bu icâzetin yanı sıra Arapça icâzet ve Bağdâdî'nin Muhammed Selim'e göndermiş olduğu mektuplar,

23 Haydârî, age., 93.

24 Aynı eser, s. 60.

25 Bk. Dabakhâne Camiindeki türbenin kitabesi.

26 Haydârî, age., s. 110.

Hâfız Muhammed'in torunlarından Burhan Vural'ın koleksiyonundan fotokopiyle temin edilmiştir.

Muhammed Hâfız Selim'e verilen Arapça icâzet, Farsça hilâfetnâmeye nazaran daha kapsamlı, mühürlü ve imzalıdır. İcâzet şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ın zâtına O'na yaraşır bir şekilde hamd ederiz. Sâlât ve selâm vahyine ve hitabına seçtiği en şerefli Rasûl ve insanlar arasında Allah'ın halifesi olan Muhammed'e, ailesine ve ashabına olsun.

Allah için sevdiğim din kardeşim, Nakşîbendi tarîkatı sâdâtı tarafından teyid olunmuş Hâfız Muhammed Efendi'ye-Allah fazlıyla onun derecesi ve hâllerini arttırsın ve mü'minlere feyzini ve râhmetini ihsân etsin- zikri telkin, nâsihat ve irşâd etmek üzere yüksek Nakşîbendi tarîkatında yetkili kılarak-Allah bu tarîkatın mensuplarının sırlarını mübarek kılsın ve onu çekemeyenlerin de çekememezliklerini ortadan kaldırsın-onun talebeleri üzerindeki nazarlarının etkisini ve nûrlarını artırmasını tecrübe ettiğim vakit, hicap perdesinin de kalkması ile ona icâzet verdim. Bu icâzeti tarîkat silsilesinin sâdâtının izni ile ve sünnet olan istihâreden sonra verdim.

velîlerin tarîkatında sebat isteyen kimse, onun sohbetini ganimet bilsin, onun emrine ve hizmetine bağlanan kimseler, akıllıların erişemediği ve âlimlerin yetişemediği makâmlara ulaşırlar. Ona Kitap ve Sünnete sarılmayı, akidesini ise, vicdan ve keşf ehli imâmlarının ittifakı ile fırka-ı Nâciye olan ehl-i sünnet rey'ine göre düzeltmesini tavsiye ederim. Yine ona, Kur'ân ehlini, fâkihleri ve fakirleri saymasını, kalp selâmetini ve nefs muhasebesini, cömertliği, güler yüzlülüğü, iyilik severliği, eziyet vermemeyi ve kardeşlerin kusurlarını bağışlamayı, küçük ve büyüklere nasihat etmeyi, düşmanlığı bırakmayı, tamahkârlığı terk etmeyi ve ihtiyaçlarını gidermek için yalnız Allah'a güvenmeyi tavsiye ederim. Zira Cenab-ı Allah kendisine güvenenleri unutmaz. Kurtuluş doğruluktadır, kişi Allah'a vuslatı ise, ancak Hz. Muhammed (s.)'e tâbi olmakta ümit etsin. Kendisinin hiçbir kimseden daha faziletli olduğunu zannetmesin. Bilâkis nefsini yok bilmesi gerçeğini kabul etsin. Hâsed ve çekememezlikle kendisine hakaret edilirse, onu Allah'a havale etsin. Onun şerrini defetmek için çaba sarf etmesin. Çünkü bu tarîkatın meşayihi öyle kimselerdir ki, diledikleri takdirde Allah'ın izniyle en kısa zamanda dağlar bile onların himmetiyle yerle bir olur. Allah'ın mahlûkatı sayısınca, nefsinin rızası ve arşının ağırlığınca, kelimeleri miktarınca sâlât ve selâm ümmi olan Hz. Peygamber Muhammed (s.)'e aile ve ashâbına olsun. ve ben fakir ve miskin Hâlid el-Nakşibendî el- Müceddîdi el- Mûzhirî sumiha bi'l-fadl'l-cemim mine'l-Mevlâ ve Kerim" İmza, Hâlid el- Bağdâdî el- Müceddîdi el-Kadirî, el-Sühreverdî, el-Kübrevî, el- Çiştî."[27] İcâzette birden fazla tarîkata mensubiyeti zikretmesi, XIX. yüzyılda sûfîler arasında camu't-turûk[28] anlayışının yaygın olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'nin Hartavîzâde Muhammed Hâfız Selim el-Ruhâvî'ye Gönderdiği Mektuplar.

---

27 Bk. Ek belge.

28 Câmi' u't-turûk, Sufî terminolojisinde birden fazla tarîkata bağlanmak anlamındadır. Bu anlayış genelde, XIX. yüzyılda Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan sûfîler arasında yaygındır. Bk. Tenik, Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi, s.67.)

Muhammed Selim el-Ruhâvî halifelik görevini icra etmeye başladığında, kendisine bazen mürşid/Pîr'i Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'den bazen de diğer halife arkadaş ve dostlarından mektuplar gelmiştir. Yani aralarında mektuplaşma yoluyla irtibat hep canlı olarak kalmıştır. Gönderilen bu mektuplardan tarihli olanlar Bağdat'tan gönderilmiştir. Halife arkadaşlarından gelen mektuplar ise, Halidiyye tarîkatının yayıldığı bölgelerdeki halifelerden gelmiştir. Muhammed Selim'e Hâlidiyye tarîkatının halifelerinden ve dostlarından gelen mektuplarda dikkat çeken bir özellikte, Hâlid Bağdâdî'nin Muhammed Selim Efendi'yi çok sevmesi ve kendisine özel bir değer verdiğinin mektupları yazan kişiler tarafından vurgulanmasıdır. Muhammed Selim Efendi'ye gönderilen mektuplardan ona yakın orijinal sayıya ulaştık. Bu mektuplardan dört tanesi Bağdâdî tarafından gönderilmiştir.

Mektuplar, Arapça, Farsça, Türkçe diliyle kaleme alınmıştır. Hâlid Bağdâdî'nin son ömründe Şam'da ikâmet ettikten sonra Muhammed Selim'e mektup gönderip göndermediğini tespit etmedik. Yalnız yukarıda da vurguladığımız gibi, Bağdâdî hazretlerinden gelen mektuplar genel olarak Bağdat'tan gönderilmiştir. Özel kurye ile gönderilen bu mektuplar, tarîkat mensupları arasıdaki sıkı ve sıcak diyalogu belirlemesi açısından da çok önemli bir konumdadır. Bu mektuplarda dikkat çeken önemli bir konuda, Bağdâdî, mektuplarda ismini yazdıktan sonra arkasına mutlaka "el-Müceddidî"[29] sıfatını eklemektedir.

Şeyh Hâlid Bağdâdî'den Muhammed Selim el-Ruhâvî'ye gönderilen mektupların genel konusu, Muhammed Selim'in karşılaştığı bazı problemlere Bağdâdî'nin vermiş olduğu cevaplar ve yol gösterici öneriler oluşturmaktadır. Hâlid Bağdâdî'nin Muhammed Selim el-Ruhâvî'ye gönderdiği mektuplar:

Birinci Mektup

"Samimi ve fedakâr olan Hâfız Muhammed Efendi,

Gönderilen mektuplarınız yetişti. Tarîkat irşâdında istikâmet üzere bulunup, selâmet, istikâmet ve doğruluk üzere olunuz. Derviş Kasım-i Kürdî irşâd ile izinli ve ruhsatlı değildir. Bu hukuk çerçevesinde bu zatın ne Urfa'da ne de başka bir bölgede irşâda bulunmasını kabul etmediğimizi tekrar tekrar ifâde ettik. Kendisine işâret edilen Kasım'a da irşâddan men için tekrar tembih ve ikazımızı belirten yazılar, ayrıca bu mektuba ek olarak bir kâğıda yazılarak gönderilmiştir. Eğer edebi ile saklanır ve otururs bir sakıncası yoktur. Diğer mürîdlere nazaran kendini terbiye etsin ve güzel görünümlü olsun. Mektubumuzu adı geçene gösterip tembih edin. Kesinlikle hiçbir yerde irşâd emrine ne Abdülkâdir'in izniyle, ne de kendi isteğiyle katılmasın. Eğer söz dinlemezse tarîkattan tard ve uzaklaştırılmakla cezâlandırıldığını bilsin. Kulların en zayıfı Hâlid-i Nakşibendî el-Müceddidî."

29 Müceddidîlik, Orta Asya kökenli tasavvufî tarîkat/ekol olan Nakşbendiyye'nin XVII. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmış koludur. (Bk. Halil İbrahim Şimşek, Osmanlı'da Müceddidîlik, XII/XVIII. Yüzyıl, Sûf Yayınları, İstanbul 2004.)

Bu mektubun gönderildiği zarf üzeride: "Bismihi Teâlâ, hâlâ Rakka/Urfa'da mesnednîşin irşâd-ı tarîka-i âliye-i Nakşibendiyye Hâfız Muhammed Efendi el-Nakşibendî huzuruna. Mürşşid-i pak. 1826." Kaydı mevcuttur. Yani bu mektup, Bağdâdî'nin vefat ettiği sene kaleme alınmıştır. Ayrıca Urfa'nın içinde bulunduğu bölge olan ve tarihte Rakka olarak bilinen ismi zikredilmektedir.

İkinci Mektup

"Manzûrum Hâfız Efendi,

Tamamen sıkıntılarınızı belirten dilekçeniz gelip bize ulaştı. Hemen size işâretimiz şudur ki, memûr olduğunuz emre özen gösteriniz. Sünnet-i seniyyeye aykırı olan emirlere, işlere zerre kadar itibar göstermeyiniz. Şunu muhakkak biliniz ki, ne kadar çok şeriata tâbi olursanız, bu yüce tarîkata o kadar çok makbûl olursunuz. ve's-selâm. Acîz ve zayıf Hâlid-i Nakşibendî el- Müceddidî." Bu mektup tarihsizdir.

Üçüncü Mektup

"Miskin ve zayıf olandan, dostu Muhammed Hâfız'a ve dostlarına selâm olsun.

Daha sonra size varlığı terk etmeyi, çalışmayı, ahde vefâ göstermeyi, varolanla kanaat etmeyi, her durumda vedûd olan Allah'a güvenmeyi, her zaman ilerlemek için yardım dilemeyi ve büyüklerden/yöneticilerden alakayı kesmeyi, her zaman sükûnet ve boyun eğmekten ayrılmamayı, kendi güç ve kuvvetinizden sıyrılmayı, tûl-i âmel beslememeyi, ihsân ve kerem sahibi olan Allah'ı devamlı olarak murakâbe etmeyi tavsiye ediyorum.

Kendini beğenmekten sakın, çünkü bu şirkten sonra kalblere en çok zarar veren şeydir. Kâinatın efendisi olan Hz. Muhammed (s.)'in sünnetine tam olarak uyun. ve sonumuzun güzel olması duâsıyla beni anmanı dilerim. Evvelde de âhirde de size selâm olsun. Kulların en zayıfı Hâlid el-Nakşibendî el-Müceddidî." Bu mektup üzerinde tarih bulunmamaktadır.

Dördüncü Mektup

"Hayrette[30] kalmış olan kul Hâlid'den muhlis müşfik ve tarîkat kardeşi Muhammed Hâfız'a,

Geçmiş ve gelecek her şeyden Allah ona kâfidir. Yer ve gök durduğu sürece, nebîlerin

30 Hayret: Derin düşünce ve Allah huzurunda, hakikat ehlinin ve ârîflerin kalplerine gelen hâldir. Allah'ın gücüne sun'una, hikmetine karşı duyulan aşırı arzudur. Hayret, tecellîlerinin sürekliliğine bakmak ve her tecellîde kendisini tanımakla birlikte Allah'ı bilmenin dalgalarında boğulmaktır. Hayret edn kişi, şüphesiz Allah'a vuslatı gerçekleştirmiştir.(Bk. İbnü'l-Arabî, Fütûhât, I, 272; Suad el-Hakim, el-Mu'cemu's-Sûfî, el-Hikmetü'l-Kelime, Resâil, Beyrut 1981, ss. 356-362; Ethem Cebecioğlu, Tasvvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Basın Yayın, Ankara 1997, s. 338.)

imâmı ve seyidlerin seyidi hürmetine en fâziletli sâlât ve selâmlar O'na ve diğer peygamberlere ve hepsinin aile efrâdı ve ashâbına olsun. Daha sonra kötülüğü emreden hain nefsin zıddına kötü dünyanın ziynet ve süsünden yüz çevirmeyi ve peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (s.)'in sünnetine sarılmayı sonsuza kadar her ân ve her işârette tavsiye ederim. Hamd âlemlerin Râbbi olan Allah'adır."

Sonuç

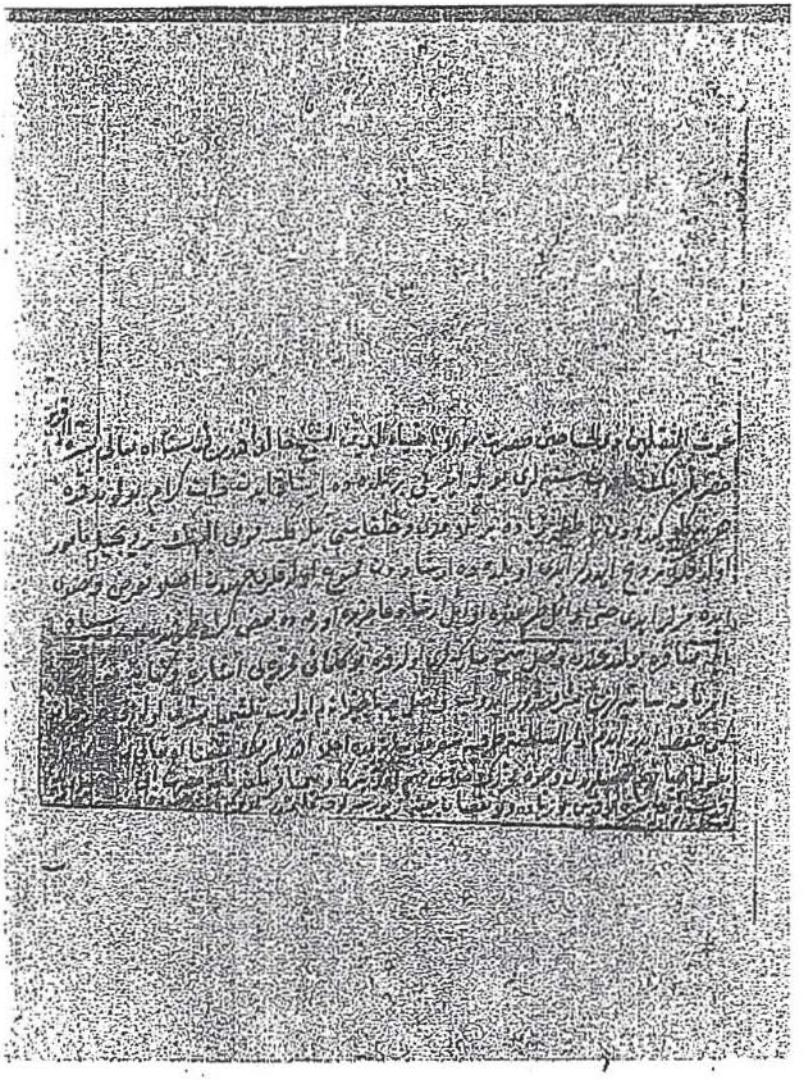
Tasavvufî anlayışta mektup geleneği kayda değer bir kaynak konumdadır. Sûfîler nazarında mektup, direkt olarak mürşidlerin ağzından yazıya döküldüğü için en muteber kaynakların başında gelmektedir. Onun içindir ki, sûfîlerin yazmış olduğu mektuplar bir araya getirilmiş, zamanla onlarca baskıları yapılmıştır. Mektuplardan oluşan ve "Mektûbât" olarak bilinen bu tür eserler bazı tarîkatların başucu kitapları olmuştur.

Sufîlerin kaleme aldığı mektuplar birçok önemli konuyu içermektedir. Sûfîler öncelikle tasavvufî hâl ve anlayışı seyr u sülûk süreci içerisinde doğru bir şekilde aktarılması için kendi aralarında mektuplaşmışlardır. Dönemin ulaşım teknikleri de göz önüne alındığında en iyi haberleşme arcı mektup olmuştur. Sûfîler arasında mektuplar öncelikle halifenin, halifelik görevini kusursuz yürütmesi için mürşidin tavsiyesine ve problemlere verdiği cevaplara duyduğu ihtiyaç, müridin şeyhinden irtibatı kesmemesi ve aynı derecede bulunan mutasavvıfların aralarındaki sıla-ı rahîm hukukuna uygun bir şekilde birbirleriyle haberleşmek ve fikir alışverişinde bulunmak gayesiyle mektuplar yazmışlardır.

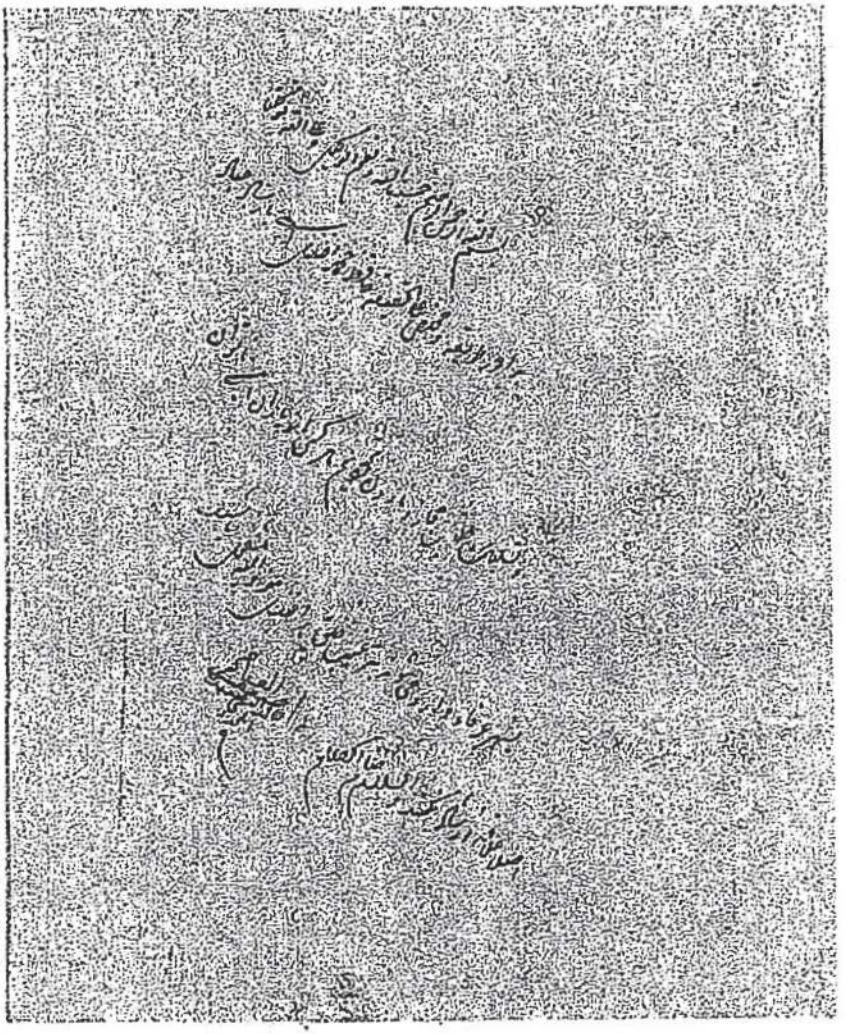
Sûfîler sadece meslekî konularda mektuba müracaat etmemişlerdir. Onlar yukarda da ifade ettiğimiz gibi, "Kesreten vahdete" ulaşma düsturu ile hareketle toplumsal konulara eğilerek, sosyo-ekonomik[31] sorunların yaşandığı dönemlerde, yöneticilere, varlıklı ve nüfuzlu kişilere, sivil toplum kurumlarının temsilcilerine, kanaat önderlerine mektuplar yazarak insanlığa hizmete davet etmişlerdir. Zira sûfî, Râbbi için tüm varlığı, insanı gönül atmosferinin ilâhî nefhalarıyla sevdiğinden ona hizmet etmeyi de en kutsal görev telakî eder. O, tahmin edildiği tenhalarda dolaşan değil, her ân Yaratıcısı ve onun en değerli olarak vasıflandırdığı insanla içlidışlı yaşar. İşte bu perspektifte bakan sûfî, ilmî birikimiyle halka birçok konuda yaklaşma yoluna başvurur. Bazen eserler yazarak, bazen nasihat ederek, bazen de mektup yazarak insanı iyiye, doğruya ve güzele çağırır. Mektupların diğer kaynaklardan farkı, kimin nerede, ne zaman ve ne sebeple yazdığı belli olduğu için, muhatap üzerinde daha fazla etki bırakmıştır.

Hâlid Bağdâdî'de birçok mutasavvıfın izlediği metodu takip ederek, öncelikle halife, mürîd ve dostlarına mektuplar göndererek, onları tasavvufî hâl yönünde irşâd etmeye çalışmıştır. Bağdâdî yalnızca tasavvuf konusunda mektup yazmamıştır. Dinî, sosyal, ekonomik ve toplumsal gibi konularda da farklı kimselere mektuplar göndermiştir. Bu çalışmada Bağdâdî'nin itibar ettiği ve değer verdiği halifelerinden Muhammed Selim El-Ruhâvî'ye gönderdiği, tarîkat adâbı ve tasavvufî hâle yönelik tavsiyelerine içeren mektupları inceledik. Ayrıca Muhammed Selim'le Pîr'i Bağdâdî arasındaki münasebetleri ve Bağdâdî'den aldığı icâzetlerin içeriğini ele aldık. Gaye, Bağdâdî'nin halifesi Muhammed Selim'e gönderdiği mektuplardan hareketle, tasavvuf mektup geleneğini irdelemektir.

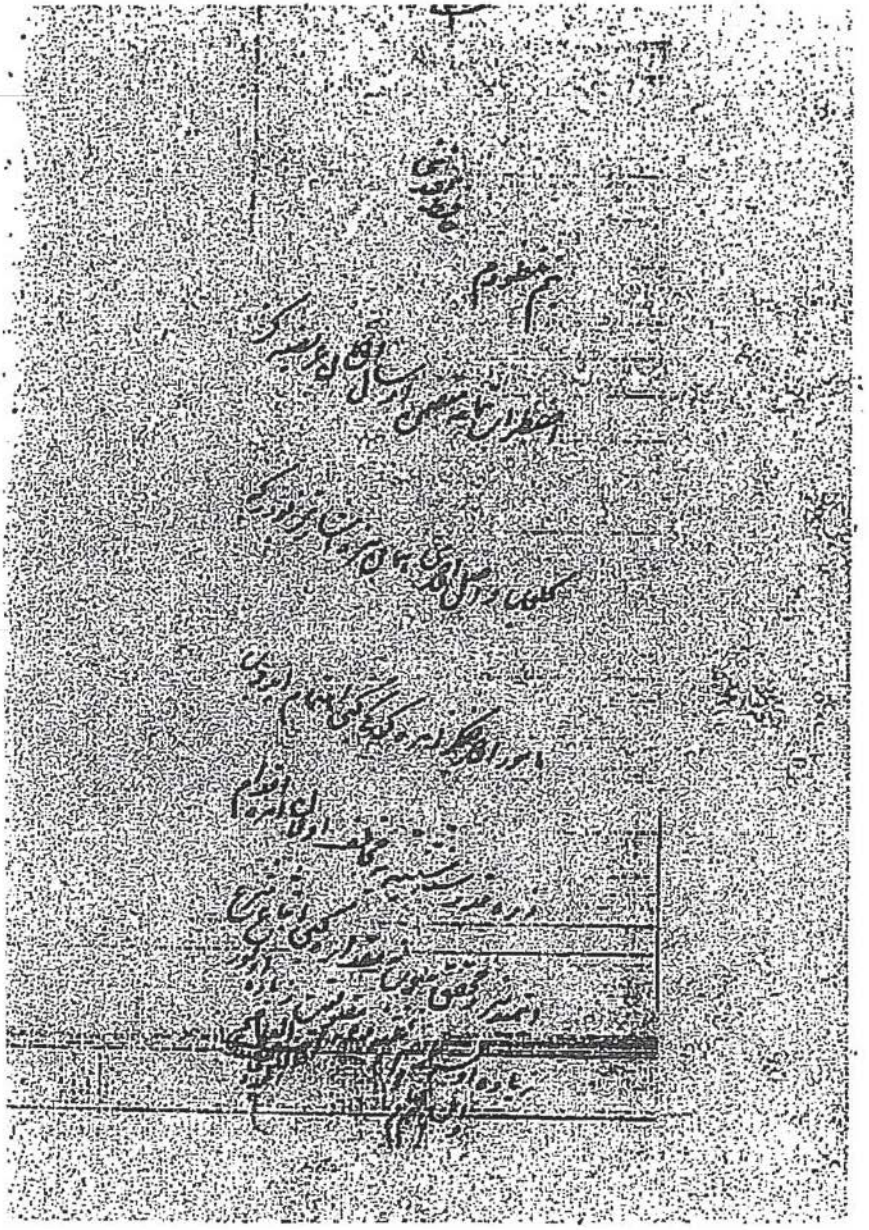
31

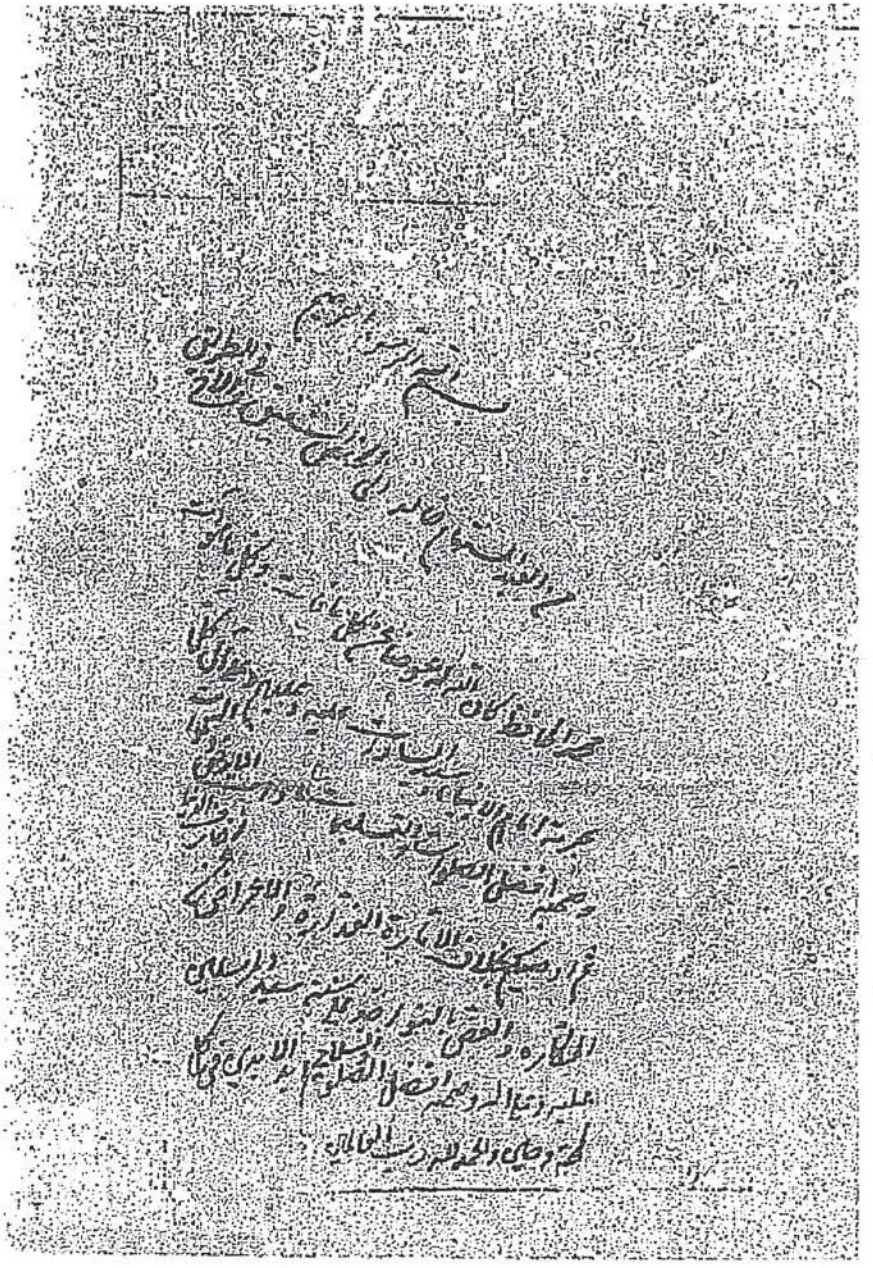
Hâfız Muhammed Selim Efendi'nin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin adetlerini not aldığı bir belge.

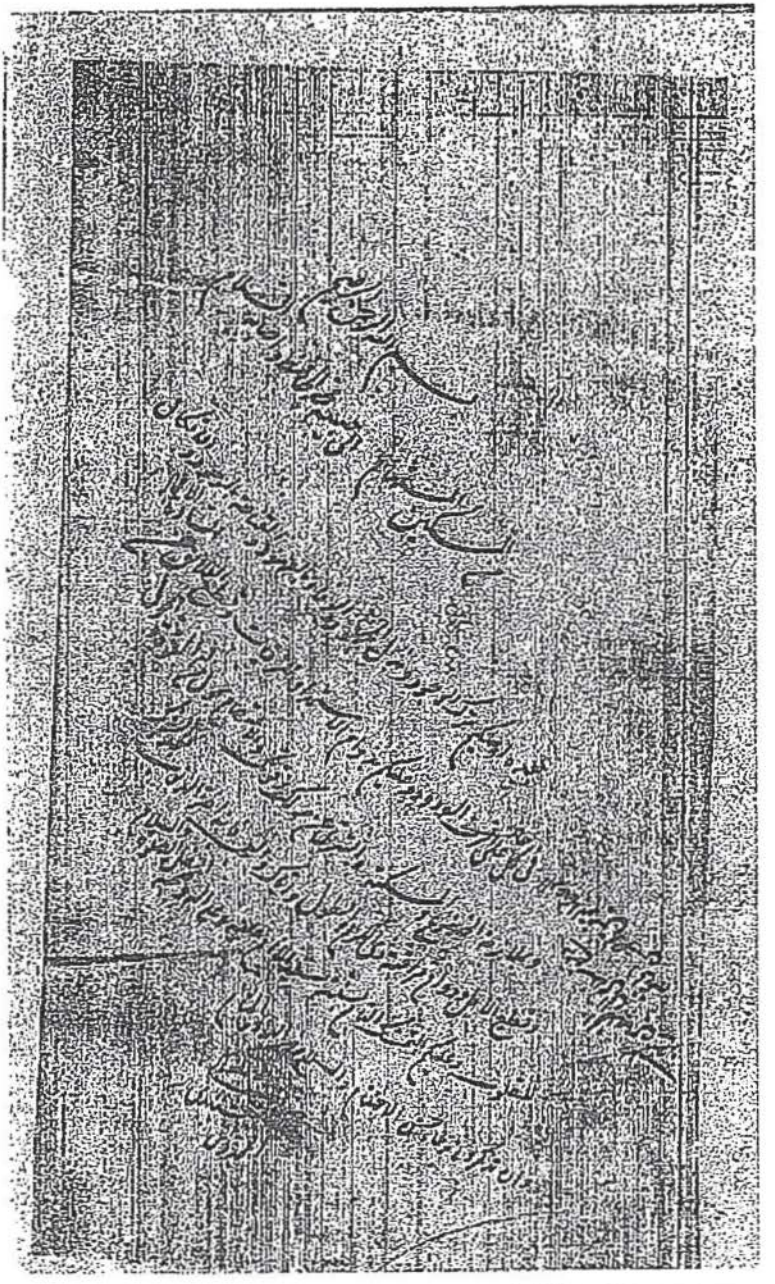
Mevlâna Hâlid-i Bagdâdî'nin Hartavizade Hâfız Muhammed Selim Efendi'ye verdigi Farsça icâzet

Mevlânâ Halid-i Bagdâdî'nin Hâfız Muhammed Selîm Efendi'ye gönderdiği bir mektup.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Hâfız Muhammed Selîm Efendi'ye gönderdiği Arapça mektup.

Mevlana Halid-i Bagdadi'nin Hafiz Muhammed Selim Efendi'ye gönderdiği başka bir Arapça mektup.